BARNIŠINOVÁ, Lívia: PODOBY DUCHOVNOSTI V SLOVENSKEJ LITERATÚRE REALIZMU A MODERNY. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2024. 136 s.

Andrej Gejdoš

DOI: https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.5.9
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-8964-3257
Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Vedecká monografia *Podoby duchovnosti v slovenskej literatúre realizmu a moderny* vyšla v roku 2024 vo vydavateľstve Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Jej autorka Lívia Barnišinová je na tomto univerzitnom pracovisku lektorkou slovenčiny ako cudzieho jazyka a okrem toho sa výskumne venuje literatúre realizmu a slovenskej literárnej moderny. Jej kniha vznikla na podklade dizertačnej práce obhájenej v roku 2019 *Duchovnosť ako axiologický rozmer (personálnej) témy v období slovenského literárneho realizmu a moderny* a po dopracovaní sa stala jedným z publikačných výstupov projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Viaceré štúdie z knihy boli už publikované v časopisoch a zborníkoch, no pre knižné vydanie boli prepracované.

Čítanie diel slovenskej literatúry realizmu a moderny cez prizmu duchovnosti ponúka relevantný interpretačný rámec. Kľúčové monografie druhej polovice 20. storočia, ktoré sa odborne zaoberali slovenským realizmom a modernou, priniesli mnohé zásadné poznatky, avšak tému duchovnosti z ideologických dôvodov neraz obchádzali alebo zastierali. Je pritom nespochybniteľné, že dejiny slovenskej literatúry – vrátane obdobia realizmu a moderny – možno chápať aj ako dejiny duchovnosti. Duchovnosť sa v umeleckých textoch prejavovala viacerými spôsobmi. Napríklad Robert Kiss Szemán v knihe *„S oporou i bez opory…“ Středoevropské tváře katolické literatury* z roku 2017 píše: „Jeden z nejvýznamnějších autorů slovenského realismu, Martin Kukučín (1860 – 1928), konvertoval ke katolicismu poté, co se přestěhoval na chorvatský ostrov Brač. Katolická interpretace jeho románů a cestopisů inspirovaných konverzí ještě čeká na svého autora, stejně jako rozbor, který by odhalil katolické motivy díla nejvýznamnějšího slovenského básníka té doby, Pavola Országha-Hviezdoslava (1849 – 1921)“ (strana 70).

L. Barnišinová svoju monografiu rámcuje predslovom a metodologickou kapitolou *Metodika výskumu duchovnosti v prozaickom texte*. Z metodologického hľadiska sa opiera o pojmový aparát diferencovanej duchovnosti, ktorý vypracovala Ivica Hajdučeková. V práci taktiež využíva teóriu prozaického textu Františka Všetičku, najmä s dôrazom na teoretické východiská týkajúce sa kompozície. Zatiaľ čo potenciál využitia koncepcie I. Hajdučekovej nebol úplne naplnený, inštrumentárium F. Všetičku bolo do značnej miery nadužívané. L. Barnišinová sa vo všeobecnosti hlási k princípom interdisciplinarity a v úvode odkazuje aj na výskumy Victora

Turnera a Gilberta Duranda. Integrovanejšie zakomponovanie impulzov zo zahraničných výskumov duchovnosti mohlo celú prácu lepšie ukotviť v širšom kontexte uvažovania o spiritualite v literatúre.

Jadro práce tvorí interpretačná časť, ktorá obsahuje osem samostatných interpretácií prevažne krátkych prozaických textov Martina Kukučína (krátke prózy z takzvaného jasenovského obdobia a próza *Dve cesty*), Jozefa Gregora Tajovského (prózy *Tajní bohári* a *„Hlucháň“*, dráma *Hriech*), Janka Jesenského (*Cestoval som na Štedrý večer*), Vladimíra Hurbana Svetozárova (*Pán Gašpar*) a Ivana Kraska (*List mŕtvemu*). Základným kritériom pre výber textov bol podľa autorky titul, „ktorý predznamenával ich duchovné ladenie“ (strana 8). Pri názvoch *Hriech*, *Cestoval som na Štedrý večer* alebo *Dve cesty* je toto odôvodnenie pochopiteľné, avšak tituly *Na jarmok!*, *Pán Gašpar* alebo *„Hlucháň“* duchovné ladenie nepredznamenávajú. Motivácia pre výber týchto textov teda musela byť iná, ibaže v práci nebola ozrejmená.

Najväčším prínosom monografie napísanej čitateľsky ústretovým štýlom je nové čítanie vybraných textov, ktoré v súvislosti s dielom M. Kukučína inicioval napríklad už Oskár Čepan, na ktorého sa autorka viackrát explicitne odvoláva. Nové čítanie sa týka napríklad aj prózy J. Gregora Tajovského *„Hlucháň“*, ktorú staršie literárnohistorické hodnotenia „označovali ako majstrovské dielo, ktoré reflektuje odpor k vojne“, no „jej aktuálne interpretačné čítania v nej identifikujú doposiaľ nezbadané vrstvy“ (strana 67). K takýmto „nezbadaným vrstvám“ patrí napríklad hagiografický pôdorys prózy, o ktorom autorka vedie pomyselný dialóg s Marcelou Mikulovou.

Čítať texty slovenskej literatúry cez prizmu duchovnosti môže v mnohom obohatiť jej doterajší výskum. Pri takomto prístupe však môže nastať problém, že za prejavy duchovnosti sa považujú aj javy, ktoré nimi nie sú. V jadre perspektívy duchovnosti je tak otázka hraníc, čo možno považovať za spirituálne a čo už nie. Ak sa perspektíva duchovna a spirituality absolutizuje, v interpretáciách môže dochádzať k skresleniam – ak je totiž duchovné všetko, duchovné nie je nič, nakoľko daný pojem stráca schopnosť diferenciácie. Ako príklad možno uviesť interpretácie L. Barnišinovej týkajúce sa numerickej symboliky. Analyzuje ju už pri prvej krátkej próze M. Kukučína z takzvaného jasenovského obdobia s názvom *Na jarmok!*: „Na výstavbe sujetu sa podieľa aj princíp číselnej symboliky, ktorý je motivovaný magickým aj náboženským významom. Zastúpený je číslom dva, t. j. dyadickým princípom (Všetička, 1992, s. 17) vyjadrujúcim protiklady, napr. v podobe svetla a tmy, noci a dňa či dvoch grošov, ktoré si gazda berie so sebou. Medzi číslom dva a tri osciluje figurálna dvojica (tamže, s. 29) gazdu a jeho ženy a z hľadiska angažovanosti v rituáloch tvorí manželský pár a ich syn konfiguráciu s princípom triády (tamže, s. 28)“ (strana 24). Autorka tento prístup uplatňuje aj pri interpretácii iných textov a súhrnne sa k problematike vracia v závere monografie: „V rámci číselnej symboliky autori uplatňovali dyadický a triadický princíp, najmä v súvislosti s kategóriou postavy (Na jarmok!, Dve cesty, Hriech, Tajní bohári), čím podčiarkli nielen religiózny výraz textu, ale číslo 3 ako magické číslo má evokačnú funkciu, ktorá upozorňuje, že v texte je prítomný rozmer magickosti, nadprirodzenosti, božskosti“ (strana 121). Prítomnosť číselných údajov pritom ešte nemusí byť motivovaná magickým či náboženských významom a rovnako nemusí podčiarkovať religiózny výraz textu alebo prvky magického, nadprirodzeného či božského. Manželská dvojica vystupujúca v texte je dvojicou nie z dôvodu číselnej symboliky motivovanej magickým a náboženským princípom, ale pretože manželská dvojica môže byť iba dvojicou. Z tohto pohľadu by bolo možné interpretovať všetky manželské dvojice v slovenskej literatúre ako prejavy duchovnosti. Rovnako aj prítomnosť troch postáv ešte nemusí indikovať nadprirodzenosť alebo božský rozmer, a to najmä vtedy nie, ak v texte nie sú náznaky alebo iné

indície, ktoré by odkazovali práve na interpretáciu cez optiku duchovnosti. Takéto čítanie sa týka aj inej symboliky ako numerickej, napríklad animálnej.

Ďalšou otázkou je, či možno za prejavy duchovnosti považovať zvykoslovie, pozdravy, povzdychy alebo iné ustálené frázy s teologickými výrazmi. Najvýraznejšie tento problém vystupuje do popredia v interpretácii krátkej prózy J. Jesenského *Cestoval som na Štedrý deň*. Jej názov síce evokuje duchovnú tému, avšak próza duchovnosť netematizuje. V krátkom texte hlavná mužská postava cestuje vlakom, v kupé si k nemu prisadne neznáma žena. Chce ju osloviť, ale nedokáže to, a tak prichádza o príležitosť zoznámiť sa s ňou. Jadro prózy teda tvorí motív, ktorý je v literatúre slovenskej moderny často prítomný, a to motív neschopnosti konať a z toho pochádzajúci neskorší pocit smútku či beznádeje. L. Barnišinová nachádza duchovnosť napríklad v záverečnom povzdychu hlavnej postavy, a to najmä preto, že obsahuje slovo Boh. Ani záver interpretácie nie je argumentačne príliš presvedčivý: „Preto aj napriek tomu, že sa text javí ako profánny príbeh, je založený na imanentnej prítomnosti duchovna (Štedrý večer) a zobrazuje úprimnú lásku muža a ženy, ktorá je vo svojej podstate posvätná, aj keď nie vždy tak prežívaná“ (strana 85).

Podobné pochybnosti o dostatočnej argumentácii vyvoláva interpretácia duchovnosti pána Gašpara v rovnomennej próze V. Hurbana Svetozárova. Správanie pána Gašpara sa vymyká norme. Je samotársky, „ožíva“ iba v čase spomienky na zosnulých. Autorka jeho utiahnutosť, skromný odev a stravovanie asociuje s asketickým spôsobom života. V danej próze však môže ísť skôr o motív čudáctva či outsiderstva než duchovna. Aby bolo asketické správanie považované za duchovné, viac ako vonkajšie prejavy je predsa dôležitá vnútorná intencionálnosť. Ako adekvátnejšie sa tak vzhľadom na povahu textu ukazujú interpretačné závery Michala Gáfrika, s ktorými L. Barnišinová polemizuje a ktoré smerujú k väčšej otvorenosti čítania. Interpretácia prózy I. Kraska *List mŕtvemu* je do veľkej miery deskriptívna. Autorka sa v nej zameriava na výklad Kraskovej mystifikačnej hry a prepojenie hlavnej postavy s autobiografickým subjektom. Tieto témy sa duchovnosti príliš netýkajú. Naopak, za argumentačne najviac presvedčivú možno považovať interpretáciu prózy M. Kukučína *Dve cesty*. Solídna je taktiež interpretácia prózy *„Hlucháň“* od J. Gregora Tajovského.

Textového materiálu z obdobia realizmu a moderny, pri ktorom duchovnosť vystupuje do popredia jednoznačnejšie než vo vybraných prózach, je dostatok, vrátane poézie a drámy. Bolo by zaujímavé pozrieť sa na duchovnosť v literatúre daných období aj z komparatívneho hľadiska, či už ako porovnanie medzi jednotlivými literárnymi druhmi, alebo medzi autormi, ako to napríklad L. Barnišinová čiastkovo načrtla medzi M. Kukučínom a J. Gregorom Tajovským. Ak bude autorka v budúcnosti pri výbere textov selektívnejšia a argumentačne precíznejšia, môžu jej interpretačné závery v mnohom obohatiť výskum duchovnosti slovenskej literatúry.

Mgr. Andrej Gejdoš
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: gejdos8@uniba.sk